

ԵՐԲ ՄԱՐԴ ԻՆՔԶԻՆԲ ՃԱՆՉՆԱՅ

ԳՐԵՑ ՈՒՈՒՏՐՈ ՈՒԻԼՍԸՆ

Թարգմանեց Տ. Ա. ՏԻՔԻՃԵԱՆ

Հրատարակութիւն

ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ

ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ՆԻԻ ԵՕՐՔ

1923

WHEN A MAN COMES TO HIMSELF
WOODROW WILSON

ԵՐԲ ՄԱՐԴ ԻՆՔՋԻՆԲ
ՃԱՆՁՆԱՅ

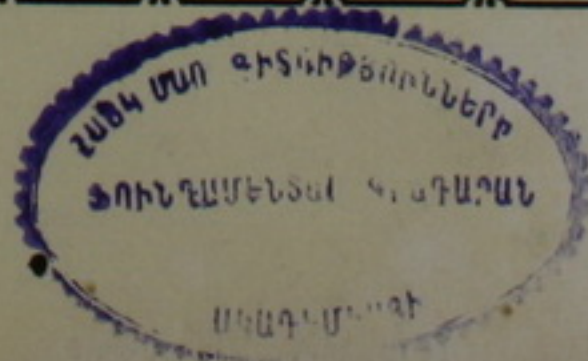
ԳՐԵՑ
ՈՒՈՒՏՐՕ ՈՒԻԼՍԸՆ

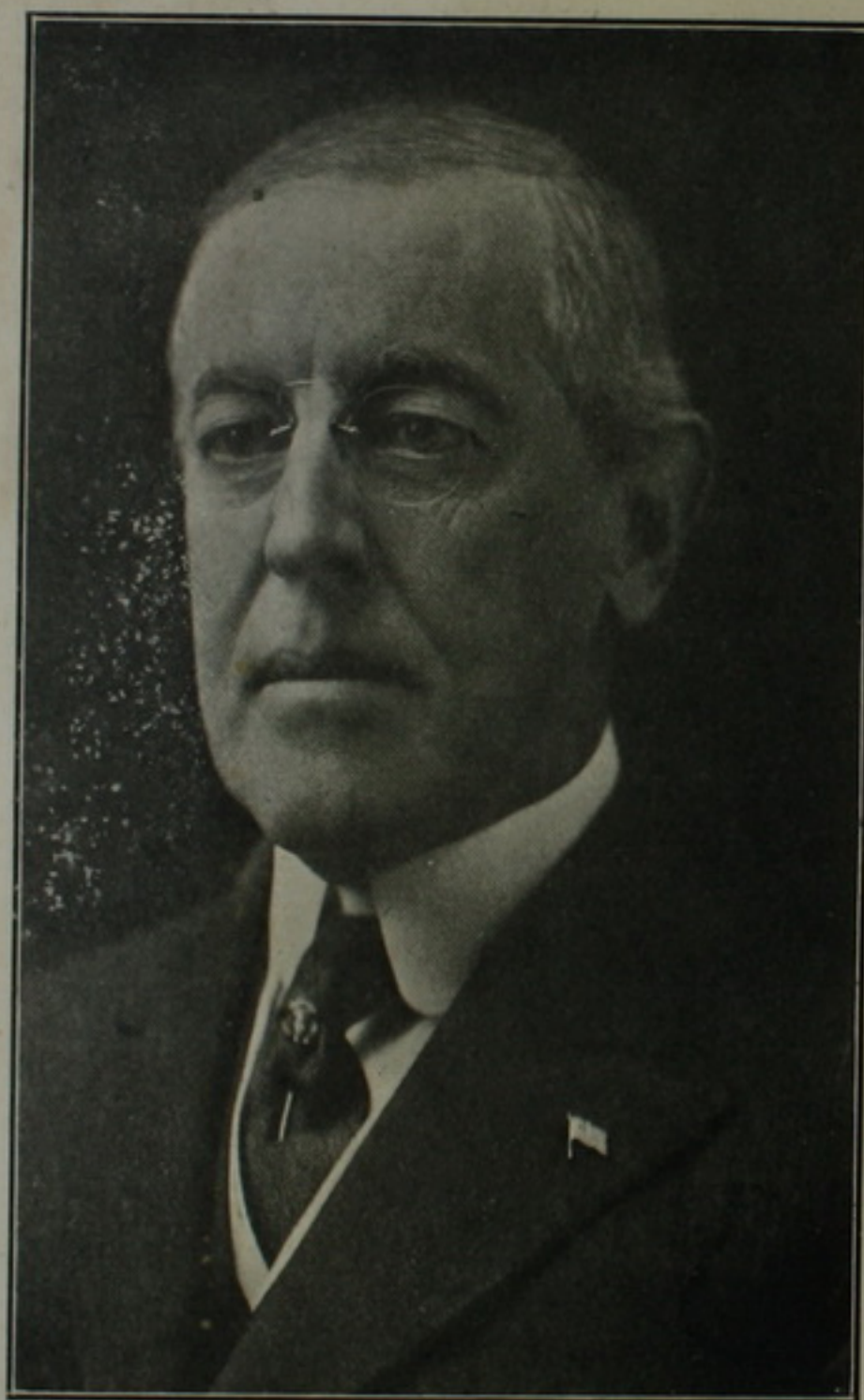
Հրատարակութիւն
ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ
ՆԻԻ ԵՕՐՔ, 1923

Թարգմանեց
Տ. Ա. ՏԻՔԻՃԵԱՆ

A 53747

ՌԻՈՒՏԻՐՈ ՌԻԻԼՍԸՆ

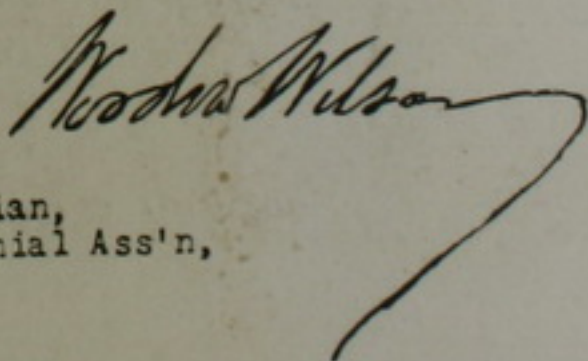
THE WHITE HOUSE
WASHINGTON

April 25, 1916

My dear Mr. Dikijian:

I have been unavoidably delayed in replying to your kind suggestion made in your letter of April third that you undertake a translation of my little booklet, "When a Man Comes to Himself," and beg that you will pardon the delay. I am taking the liberty of sending your suggestion to the publishers of the little book and shall ask them to communicate with you. Personally, I have not only no objection whatever to your making the translation, but am very much complimented that you should wish to make it.

Sincerely yours,

A handwritten signature in dark ink, appearing to read "Woodrow Wilson". The signature is fluid and cursive, with a long, sweeping underline that extends to the right.

Mr. Diradour A. Dikijian,
c-o The Armenian Colonial Ass'n,
Chicago, Illinois.

ՐՔՈՅԿՍ, որուն ներկայ
հրատարակութիւնը բա-
րեհաճած է արտօնել մե-
զի՝ անոր մեծանունն հե-
ղինակը Ուռուրօ Ուիլ-
սըն, իր նախագահու-
թեան առաջին շրջանին,
հարտար վերլուծում մ'է
գործողութեանն ու ի-
մաստին այն հոգեկան
փոփոխութեան, որ ով
մարդ կուգայ ինքզինք
հանչնալու:

Ընտիր են «ԵՐԲ ՄԱՐԴ ԻՆՔՉԻՆՔ ՃԱՆՉ-
ՆԱՅ»ին պարզած խորհուրդները, ու ազնիւ
թոիչքը անոր մտասեւեռումին: Անոր ընթեր-
ցումը իրական վայելք մը պիտի առթէ բազմա-
թիւ հայերու, միանգամայն անոնց մէջ վե-
րարժարժելով համակրանքի ու յարգանքի այն
խորունկ զգացումը, զոր անոնք կը տածեն
հանդեպ ժամանակակից պետական այս Մեծ
Մարդուն, փոքր ազգերու քաջարի ախոյեա-
նին—Միաց. Նահանգաց նախորդ նախագահ՝
Ուռուրօ Ուիլսընի:

Տ. Ա. ՏԻՔԻՃԵԱՆ

ԵՐԲ ՄԱՐԴ ԻՆՔՁԻՆՔ ՃԱՆՉՆԱՅ

I.

 ՄՏ առողջ ու կենսունակ փոփոխութիւն մ'է աչն, որուն կ'ենթարկուի մարդ «երբ ինքնաճանաչութեան կուգայ»: Այս փոփոխութիւնը սակայն՝ տեղի չունենար անհոգ ու խօլամիտ, զեղխ եւ անառակ կենցաղէ մը վերջ միայն, այլ՝ նաեւ ներքին անձնայատուկ փորձառութիւններէ ետք, երբ մարդ թօթափած է իր միտքը գերող ուժերն ու շահերը եւ ամեն շնչին անձնակեդրոն ծրագիր, երբ սրբած է իր աչքերը տեսնելու համար աշխարհը ինչպէս որ է, եւ իր ճշմարիտ տեղն ու դերը անոր մէջ:

Հիասթափումներու տողանցում մը, պատրանքէ սթափելու գործողութիւն մ'է աչս փոփոխութիւնը: Թեւերը կ'իջնան աչքերէն: Մարդ լրջօրէն կը տեսնէ ինքզինքը, եւ կը գիտակցի թէ ի'նչ պայմաններու տակ պարտի կիրարկել իր կարողութիւնները, եւ թէ ի'նչ են իր աչդ ուժերը: Չերբազատած է ինքզինքը

ամբողջ իր վաղեմի հաճելի եւ կամ խոտելի տալաւորութիւններէն, զորս առած էր մարդոց ու աշխարհի գործառնութեանց, ինչպէս նաեւ մանկական վէպիկներու եւ կամ պատանեկան ընթերցանութեան նկատմամբ: Սորված է իր ընթացքը, կամ գէթ սորվելու ուղիղ ճամբուն մէջ է. գտած է իր կռուանը եւ իսկական բընույթը «գնացքին» որուն ի խնդիր է աշխարհի մէջ. ըմբռնած է թէ ի՛նչ ուղղութեամբ պարտի կատար հանել իր վաղքը, եւ ջանքի ի՛նչ վատնումով, թէ ո՛ւր է իր սեւեռակէտը, եւ թէ ի՛նչ հրճուանք կրնայ ակնկալել ճանապարհին: Հիասթափումներու շարք մ'է այս փոփոխութիւնը, որմէ սակայն եւ ո՛չ մի ողջամիտ մարդ կը վհատի: Այն զմարդ ի լոյս կը բերէ, եւ կ'առաջնորդէ զինքը փոխանակ պատրանք առթելու անոր. լոյս մը որ ցուրտ եւ անկարեկիր չընծայեր ճամբան՝ աչքերը լոյսի վարժուելու ատակ ոեւէ մարդու, այլ՝ կը ճառագայթէ օգտակարապէս, չաւէտ բացաչաչտ ճամբուն վրայ, որպէս անխարդախ արեւին համեստ նշույնները, եւ այդու՝ ապահով ու հաճույալից կ'ընծայէ ուղեւորութիւնը:

ՄԱՐԴՈՒ ԿԵԱՆՔԻՆ մէջ որոշ շրջան մը
 չկալ ինքնաճանաչութեան գալու հա-
 մար, եւ ոմանց համար բնաւ գոչու-
 թիւն չունի այն: Յաւէտ փոփո-
 խութիւն մ'է այն՝ իսկապէս լուրջ եւ ող-
 ջախոհ անձանց վերապահուած, եւ բոլոր ա-
 նոնց՝ որոնք կրնան մեկուսանալ իրենց աշխա-
 տանքներէն ու տաժանքներէն ընդերկար եւ չա-
 ճախակի, գէթ պահ ընդ մէջ դիտելու համար
 կեանքի համեմատութիւնները, անոր թատե-
 րաբեմն ու գործունէութեան չատակազիծը:
 Յաճախ զուարթաբանելով, երբեմն ալ նող-
 կանքով ու վրդոված կը խօսինք մարդոց նը-
 կատմամբ, որոնք զուրկ են «զուարթախոհու-
 թեան զգացումէ», որոնք չափազանց լրջամիտ
 են, խիստ անձնակեդրոն, կարծիքներու չուրջ
 ծալր աստիճան ինքնավստահ, եւ կամ՝ սնա-
 փառութեամբ փետրազարդուած ու հպարտ, թէ
 ի'նչ բանի համար հպարտ՝ կարելի չէ՝ ըսել, ըմ-
 բոշխնելով՝ փառաբանելով ու մտածելով ո'չ
 ալ ինչ՝ բաց միայն ինքզինքնին: Մարդիկ
 են ասոնք որ ենթարկուած չեն այդ առողջ փո-
 փոխութեան: Եկած չեն ինքնագիտակցու-
 թեան: Եթէ լուրջ մարդիկ են անոնք, եւ ի-

բական ոյժեր աշխարհիս մէջ, կրնանք հետեւ-
ցընել թէ չափազանց շատ ու երկար ատեն
ինքսագրաւ եղած են, թէ անոնց աշխատանք-
ներն ու պատասխանատուութիւնները շատոնց
հեղեղի մը պէս չորդեր են իրենց շուրջը, եւ
հարկադրած են զիրենք բռնուն եւ ուժգին հար-
ուածով լող տալու ընդ երկար. աչքերնին՝
պղտորած է. մակերեսին համահաւասար—հո-
րիզոնը չտեսնուիր. նաւեր չեն անցնիր. ըն-
կերներ չ'կան, բացի անոնցմէ որոնք իրենց պէս
կը տապալակին չորձանքին մէջ: Իսկ եթէ ու-
նայնամիտ՝ թեթեւսովիկ մարդիկ են, աննպա-
տակ եւ առանց որոշ գործ մը գլուխ հանած
ըլլալու, կրնանք կռահել, եթէ չենք գիտեր,
թէ անոնք կամ աչդպէս ծնած են, կամ հարս-
տովթեամբ եղծանած, եւ կամ՝ զեղխութենէ
չդիպցած: Խնդիր չէ սակայն՝ թէ ի՛նչ կը
խորհինք մենք անոնց նկատմամբ:

Կը բաւէ հասկնալ, թէ օրէնքներ կան որ կը
կառավարեն մարդուն զարթնումը, ճանչնալու
համար ինքզինք եւ իր կատարելիք ուղիղ դերը:

Մարդ մը բուն իսկ այն է ի՛նչ դեր որ կը
խաղայ իր ընկեր արարածներուն մէջ: Կղզի-
ացած չէ՛ այն, եւ չ'կրնար ըլլալ: Անոր կեան-
քը բաղկացած է այլոց հետ իր ունեցած չա-
րաբերութիւններէն. այս չարաբերութիւննե-
րով կը շինուի ան եւ կամ կ'եղծանի, անոնց-
մով կ'առաջնորդուի, անոնց լուսով կը դատ-
ուի, անոնց մէջ կ'արտայայտուի: Այս չարա-

բերութիւններէն զատ ուրիշ ոչինչ կայ որուն համար ան կարենայ հոգի մաշեցնել—ոչինչ զոր մենք կրնանք տեսնել: Այս չարաբերութիւններու շնորհիւ է որ ան կ'աճի հոգեւորապէս, ասոնց մէջէն է որ կը չաչտնուին անոր նկարագիրը, անոր նպատակը, ու անոր ձիրքերը: Ոմանք իրենց դերը կը խաղան բնական կիրքով մը, անհաշիւ ուղղութեամբ, անվաչելուչ, անհամաչափ, առանց վարպետներն ուսումնասիրած ըլլալու եւ կամ՝ գիտակցութիւնն ունենալու իրենց ստանձնած դերի ոգւոյն. ուրիշներ՝ իրենց ամբողջ խորհուրդը կուտան իրենց տարազին, ու մի միայն ունկնդիրները նկատի կ'ունենան. քիչեր կը կատարեն իրենց դերը վարպետի մը պէս որ հիմնովին տիրացած է լուրջ արուեստի մը գաղտնեաց, կանխամտածութեամբ մը անոնք ինքզինքնին կ'ստորագասեն խաղի մեծ նպատակին ու շարժառիթին, բարի ծառաներու նման անձերնին մաշեցնելով, առանց կամայականութեան, առանց տարօրինակ արարքի, իրենց սիրտը, շեշտն ու շարժումները գործին կատարեալ չառաջացման տրամագրելով: Ասոնք «ճանչցած են ինքզինքնին», ու ամեն դիւրութիւն ունին կատարելապէս չարմարելու իրենց դերին:

Իր միջավայրին պատշաճելու ընդունակութիւնն է իսկապէս զոր կը վաստկի մարդ երբ ինքնաճանաչութեան կուգայ: Ոմանք ուշ կը հասնին անոր, ոմանք կանուխ, ոմանք մէկ ան-

գամէն, խոհական պատշաճութիւն մը որոշ մէկ գործողութեամբը կարծես, իսկ ուրիշներ՝ աստիճանաբար եւ բոլորովին անդգալի կերպով: Տարակոյս չկայ թէ ինքնագիտակցութիւնը շատ մը մարդոց կուգայ փորձառութեան ծանրաշարժ ընթացքով, կեանքի իւրաքանչիւր շրջանին մէջ քիչ մը: Գոլէճականը անոր առաջին ցնցումը կ'ըզայ իր շրջանաւարտութեան միջոցին, երբ տղայի կեանքը ապրուած է ամբողջ, ու մարդու կեանքը սկսած է ծաւր տալ լանկարծ: Տղաքներն են եղած իր չափանիշը. կը հասկնայ անոնց լեզուն ու կ'ըզայ քաջագործութեան խթանը՝ անոնց իտէալներուն: Սակայն, թէ՛ աշխարհ ի'նչ կ'ականկալէ իրմէ, տակաւին նոր պիտի գիտնայ, եւ երբ վերահասու ըլլայ ատոր, խորհելակերպի ու գործելակերպի ճշմարիտ լեզաշրջում մը չառաջ պիտի գայ իր մէջ: Կ'ըմբռնէ թէ նոր տեսակ մը չարմարութիւն կը պահանջուի իրմէ, որ ըլլայ վարիչ (executive), անթերի, մանրամասնութեանց ուշադիր, ծանրաշխատ եւ կարգ ու սարքի հնազանդ: Ամեն ոք առաջ է իրմէն: Դեռ նոր երէց կարգէն էր, իր գիտցած ու տիրապետած աշխարհին ամենավերի կողմը, կատարելագործուած արտադրութիւն մը՝ ու բարեկրթութեան նմուշ մը: Սակայն լանկարծ սկսնակ մ'է նորէն, ա'նչափ խակ՝ որչափ էր իր դպրոցական առաջին տարին, դատապարտուած սերտելու բան մը որ որոշ կանոններով չկառավարուիր—ծո-

վուն վրայ հակահոսանքներու միջեւ տարու-
բեր, ու միանգամայն քիչ մ'ալ ծովահար: Այժմ,
եթէ ատակ է ան եւ ունի ինքզինք ձեւակերտե-
լու եւ չարմարցնելու ոգին, իր գործերուն գը-
լուխը կ'անցնի ու կը հանգստանայ: Ա'լ եկած
է ինքզինք ճանչնալու. կ'ըմբռնէ թէ ի'նչ է
կարողութիւն, եւ թէ ի'նչ նպատակի համար
է այն. կը տեսնէ թէ կըթութիւնը զարդի կամ
անձնական վայելքի համար չէ՛, այլ՝ սորվեցը-
նելու իրեն թէ ինչպէս պարտի գործածել ինք-
զինք եւ զարգացնել գործածութեան արժանի
իր կարողութիւնները: Անկէ վերջ գործի
կ'սկսի եռանդով մը, եւ կը սիրէ տեսնել իր
հարուածներուն զօրութիւնը որով գործը ի
գլուխ կը հանէ աստիճանաբար:

Նոյն բանը կը պատահի պատանիին որ գիւ-
ղէն քաղաք կուգայ, ընդարձակ ու նոր դաշտ
մը, ուր բազմութիւններ կը խռնին ու զիրար
կ'արմկեն. եւ շինական մանչը շուարած՝ պար-
տի կանգ առնել պահ մը, տեսնելու համար թէ
ի'նչպէս գործածելու է իր հանգարտ ու թարմ
ոյժը: Կը պատահի նոյնը, թէեւ աւելի խոր
ու խուսափողական կերպով, սիրոյ համար ա-
մուսնացող մարդուն, եթէ սէրը ճշմարիտ ըլ-
լայ ու փոթորկալից օգին տոկալու ընդունակ:
Մը. Պէյճհատ (Bagehat) սովոր էր ըսել թէ. «ա-
մուրին սկսնակ մ'է կեանքի մէջ», եւ երգի-
ծանքն ու իմաստութիւնը կարգուած են իբրեւ
կատակ: Այն մարդը որ ինքնիրեն համար

կ'ապրի միայն՝ դեռ սկսած չէ՛ ապրիլ. դեռ
ան պարտի սորվիլ թէ՛ ի՛նչ բանի օգտակար է
ինքը, եւ թէ՛ ի՛նչ է իր իրական հաճուքը աշ-
խարհի մէջ: Ինքնագիտակցութիւն ունենալու
համար ամուսնանալ հարկ չէ՛, բայց սիրել ան-
հրաժեշտ է: Մարդիկ ճանչցած են ինքզինք-
նին՝ անձնուիրաբար ծառայելով իրենց մօր
կամ քրոջ, եւ կամ դատի մը, որու սիրոյն հա-
մար անտես ըրած են հանգիստ եւ ամէն անձ-
նապատկան խորհուրդ: Անշահախնդիր արարք
մ'է այդ, տակաւ նուիրումի բարձր ունակու-
թեան, ու վերջապէս, հաւանականաբար տե-
սակ մը անձնուիրութեան վերածուող, որով
մարդ իր կեանքին իմաստը կ'ըմբռնէ, եւ որ
ապրելու մէջ կանոնաւոր վարպետ մը կը չինէ
դայն, եթէ շարժառիթը ըլլայ ո՛չ թէ հարկա-
դրութիւն, այլ՝ սէր: Հարկը զմարդ ստրուկ
մը կրնայ չինել սոսկ, բայց եւ ո՛չ մի տաժա-
նակիր աշխատաւոր կրցած է արուեստագէտ
մը ըլլալ երբէք. այդ բարձրագոյն ոգի մը եւ
նրբագոյն շարժառիթ մը կը պահանջէ քան
վարձկանինը:

ԱՆՇՈՒՇՏ մարդ ացն ատեն միացն ինք-
 նաճանաչութեան եկած կ'ըլլայ, եւր
 գտած է ինչ որ լաւագոյնն է իր մէջ,
 եւ գոհացուցած է իր սիրտը՝ կա-
 տարելով ամենաբարձր գործը որուն չարմա-
 րութիւն ունի ինքը: Այն ատեն է միացն
 որ կ'ըմբռնէ թէ ինչ բանի ատակ է ինքը
 եւ ի'նչ է իր սրտին պահանջը: Եւ, վստահա-
 բար, ո'չ մի խոհուն անձ երբէք եկած է իր
 կեանքի վախճանին, եւ ունեցած է պահիկ մը
 հանդարտ միջոց՝ անկից անդրադառնալու իր
 անցեալին, որ չէ իրականացուցած ու ճանչ-
 ցած՝ թէ այս չետահալեցութեան մէջ ինչ որ
 գահացում կ'առթէ իրեն, եւ իբր մարդ իր դերը
 կատարած ըլլալը կ'զգացնէ, ուրիշ բան չէ՝
 եթէ ոչ ա'յն՝ զոր կատարած է անշահախնդրա-
 բար, եւ ալլոց համար: Այդ միացն կը թուի
 իր իրական չափն ըլլալ, բուն իսկ չափանիշը
 իր մարդկութեան: Եւ այսպէս մարդիկ կը մեծ-
 նան՝ ստանձնելով իրենց վրայ դրուած պա-
 տասխանատուութիւններ եւ ալլոց պարտակա-
 նութեան բեռը: Անոնց կարողութիւնները տո-
 կոսի դրուած են, եւ նոյն տեսակէն վաշխ կըս-
 տանան: Բազմապատկուած մարդիկ են անոնք:

Իւրաքանչիւրը մէկէ աւելի կը հաշուուի: Ան-
ձինք, որոնք կ'ապրին սոսկ ինկատ ունենալով
ի՛նչ որ իրենցն է, գաճաճ կը մնան անոնց քով,
կոտորակներ պարզապէս, մինչ անոնք ամբող-
ջական թիւեր են: Ուղղամիտ մարդոց վըս-
տահելիութիւնը կարծես կը մեծնայ աւանդին
հետ:

Այս է պատճառը որ մարդիկ սիրահար են
գօրութեան եւ մեծութեան. այս է որ կ'ընձեռէ
անոնց հաճույալի ընդլայնում մը կարողութեան,
ընկալելով ընդարձակ ասպարէզ մը իրենց մտքերուն
համար, հոգիի մարդանք մը շատ ալլաղան ու
կազդուրիչ: Գործի աշխարհին լայնագոյն մէկ
տարածութեան ազատութիւնը կ'ըմբոխնեն
անոնք: Իսկ եթէ ուժերնին գործածեն միայն
իրենց նպատակին համար, եթէ անշահախնդիր
ծառայութիւն մը չկենայ անոր մէջ, եթէ ա-
նոր շարժառիթը սոսկ իրենց անձնական մեծա-
ցումն ըլլայ, կամ իրենց սէրը՝ ուրիշները ձեռ-
քերնուն մէջ գործիք տեսնելու, աշխարհէն կը
մեկնին պզտիկ, հոգեխռով, թշուառացած, ա-
ռանց հոգիի ընդլայնում տրուած ըլլալու ի-
րենց, առանց գոհունակութեան վաշխի: Ոչինչ
աւելցուցած են անոնք իրենք իրենց վրայ:
Մտաւոր եւ ֆիզիքական ուժերը հաւասարա-
պէս՝ գործածութեամբ կ'աճին, ինչպէս ամեն
ոք գիտէ, բայց լո՛կ ինքնիրեն համար աշխա-
տիլը՝ մարդարանի մէջ եղած մարդանքի կը
նմանի: Ոչ մի առողջ մարդ կրնայ գոհանալ ա-

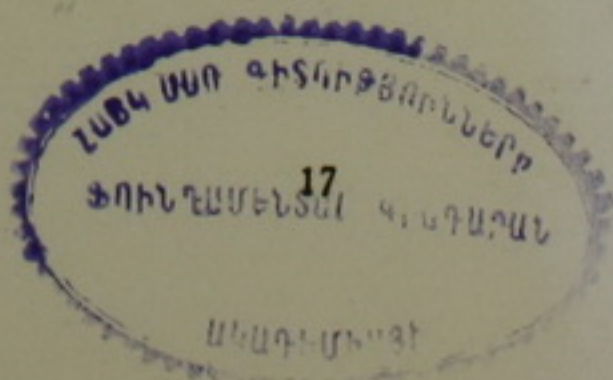
տով, եւ նկատել զայն ամեն բանի լրումը, բացի աշխատանքի պատրաստութիւն մը դուրսը՝ աշխարհի զբաղմանց մէջտեղ—չէ թէ զբօսանքի, այլ զբաղմանց—ուր կանոնաւոր միջոցներ կը պակսին, եւ անձնիւր ոք պարտի հնարել այդ միջոցները, որ կարող ըլլայ լաւագոյնս արտայայտել ինքզինք: Անձը այսպէս արժեցնել՝ կը նշանակէ գործունէութեան բաղձապատկումը մարդուն, որ պարտի հրաժարիլ ինքզինքէն այդ բանին դառնալու համար: Ան կը դիտէ շուրջը, կ'ուսումնասիրէ գործի կամ զբաղմանց երեւոյթը, գաղափար մը կը կազմէ անոնց մեծագոյն նպատակներուն նկատմամբ, կ'առաջնորդուի այդ գաղափարով, եւ իսկոյն՝ ինքզինք մասը կը գտնէ համայնքներն ու ազգերը շարժող ոյժին: Հոգ չէ թէ որքա՛ն փոքր է մասը, որքա՛ն աննշան, որքա՛ն աննշմարելի: Երբ մարդուն ոյժերը կ'սկսին ինքիրմէն դուրս գործել, ու ան կը սիրէ ձեռքին տակ գտնուած գործը, ո՛չ թէ որովհետեւ օրապահիկ մը կը հաշտաշտէ անով, այլ որովհետեւ՝ այն կեանք կուտայ իրեն, յայնժամ ինքնաճանաչութեան եկած կ'ըլլայ ան:

Հարկադրութիւնը խանդավառութիւն չըծնիր: Այն կը մտրակէ: Անոր մեթոտը ստիպում է, ո՛չ թէ սէր: Ինքզինք հրապուրիչ ընծայելու խորհուրդ չունի. մղելով կը գոհանայ միայն: Եռանդը կը ծնի նուիրումի ճշմարիտ ու գոհացուցիչ շարժառիթներու յայտնութե-

նէն, եւ աւիւնն է որ ազատ կ'արձակէ կարողութիւնները: Տեսակ մը լուսաւորութիւն է: Այն շեշտակի կը ցոլայ իտէալներու վրայ, եւ անոնց համար, որոնք կը տեսնեն զայն, չեստ աչսու մրցում եւ պայքար այս ուղղութեամբ տեղի կ'ունենան: Օրինակ մը կը պարզաբանէ այս կէտը: Մեր նշանաւորագոյն եւ ամենուստ արժանաբար չարգուած մեծ բարերարներէն մէկը՝ կեանքին մեծագոյն մասը անցուց բացարձակապէս մխրճուած՝ դրամ շինելու գործին մէջ—այդպէս կը թուէր զինք չճանչցողներուն: Արդարեւ, ան չատոնց անցուցած էր այն շրջանը երբ իր առեւտուրը կը նկատէր իբր ապրուստի կամ՝ հանգստեան նիւթական միջոց մը: Առեւտուրը իրեն համար իմացական հետապնդում մ'էր եղած, ձեռներէցութեան ու աճման ուսում մը: Առեւտրական հրապարակը իր առջեւ կը պարզուէր որպէս ճատրակի տապեղ մը, շարժումները կը հետաքրքրէին զինքը ինչպէս խաղի մը հնարագիտութիւնները: Աւելի դրամը աւելի զօրութիւն էր, մեծագոյն առաւելութիւն մը խաղին մէջ, միջոցը՝ մարդերն ու դէպքերը, ինչպէս նաեւ՝ առեւտրական հրապարակները, իր նպատակներուն եւ գործառնութեանց հպատակեցնելու: Ի՛ր կամքն էր որ նաւախումբերը ճամբայ կը դնէր եւ կ'որոշէր անոնց հասնելիք նաւահանգիստները. ի՛ր հեռատեսութեան շնորհիւ էր որ շիտակ ատենին ապրանք կը հասնէր հրապարակը. ի՛ր թե-

լադրութիւնն էր որ կ'արդիւնագործէր մտա-
ծելու անկարող մարդոց ճարտարարուեստը.
իր ուշիմութիւնը, կ'արդարացնէր ինքզինք ո՛չ
միայն հայրենիքին մէջ, այլ՝ աշխարհի ծայ-
րերը: Եւ քանի՛ դրամը ներս կը հոսէր, այն-
քա՛ն կ'աւելնային իր իշխանութիւնն ու տի-
րապետութիւնը, եւ միտքը ե՛ւս աւելի գոհու-
նակ կը դառնար: Այսպէսով է որ մարդիկ
փոքր թագաւորութիւններ կը շինեն իրենց հա-
մար, եւ ձեռք կը բերեն միջազգային զօրու-
թիւն, դիւանագիտութեան ստուերէ գերծ եւ
խորհրդարաններէ անկախ:

A $\frac{11}{53747}$

IV.

ՍԽԱԼ է ենթադրել թէ ճարտարար-
ուեստի մեծ ղեկավարները, ձեռար-
ուեստի, վաճառականութեան եւ դը-
րամական հրապարակի մեծ կազմա-
կերպիչներն ու տնօրէնները գրաւուած են
համակ հարստութեան գոհիկ հետապնդու-
մով մը: Խիստ չաճախ անոնք թոյլ կուտան
որ հարստութեան գոհիկութիւնը ցուցադրէ
ինքզինք՝ ծուլութեան եւ ցուցամոլութեան մէջ
յանձին իրենց կիներուն եւ զաւակներուն, ո-
րոնք «կը նուիրուին», թերեւս լոկ «ծախսելու,
առանց հաճուքը նկատի առնելու»: Սակայն՝
մենք սլարտինք նոյն իսկ աչդ՝ սխալ չհասկնալ,
կամ չանիրաւի դատապարտել զայն: Ծարտար-
արուեստի տէրերը շատ հեղ չափազանց զբաղ-
եալ իրենց լուրջ եւ ծանրակշիռ կոչումով, ըստ
բաւականի ժամանակ կամ խորհուրդ չեն կրնար
չատկացնել իրենց ընտանիքին: Թագաւոր մը
կրնա՞յ աչնքա՞ն հաւատարիմ ըլլալ իբր պետա-
կան անձ, որ չի կրնար հայր մը ըլլալ աչա-
լուրջ: Ոսկիի փայլէն հմայուած չե՞ն աչս մար-
դիկը. զօրութիւն ձեռք ձգելու տենչն է որ գե-
րած է զանոնք: Սիրահար են իրենց կարողու-
թիւնները ընդարձակ չափով մարզելու. կը

կազմակերպեն, ու կը հսկեն աշխարհի կեանքի մեծ մասին: Չարմանք չէ՛ որ գերի դարձած են անոնք: Գործը աւելի շահեկան է քան հաճոյքը, ինչպէս կ'ըսէ Տր. Պէյճհաթ, ու երբ անգամ մը միտքը ճաշակէ զայն, ալ ազատում չկայ անկից: Աշխարհը պատճառ ունի երախտապարտ ըլլալու այս իրողութեան համար:

Այս դիւթանքն էր որմէ հմայուած էին կարողութիւնները այն անձին զոր աշխարհ ետքէն պիտի ճանչնար, ո՛չ թէ իբրեւ իշխան մը վաճառականութեան մէջ—զի աշխարհ կը մոռնայ առեւտուրի իշխանները—, այլ՝ իշխան մը ի միջի բարերարներու, որովհետեւ՝ բարերարութիւնը երախտիք կը ծնի, երախտիքը՝ հիացում, հիացումը՝ համբաւ, եւ աշխարհ կը չի՛ չէ իր բարերարները: Գործը, եւ գործը միա՛յն, շահագրգռեց զինք, կամ արժէքաւոր թուեցաւ իրեն: Բարեսիրական նպատակի համար առաջին անգամ երբ դիմում եղաւ իրեն, մերժեց: Ինչո՞ւ պետք էր մասնակցիլ: Ի՞նչ գործ չառաջ պիտի գար. դրամը ի՞նչ աւելի արդիւնաբերութիւն պիտի գնէր. ի՞նչ փոխարինութիւն պիտի տար: Աղէ՞կ էր դրամը պարզապէս ձեռքէ հանել, որպէս անարգաւանդ հողի վրայ թափուած ջուր, կուլ տրուելու եւ առանց պտղաբերութեան: Մինչեւ որ բարեգործութիւնը իբր բանաւոր՝ մեթոտիկ՝ գործնական ու իրապէս օգտակար բան մը ըմբռնողներ՝ իրեն չբացատրեցին բարեգործութիւնը

Իբրեւ շահարկութիւն մը, անոր միտքը չընդ-
 գրրկեց զայն, եւ գոհացում չի փնտռեց անոր
 մէջ: Ան կ'սկսի տեսնել թէ՛ դաստիարակու-
 թիւնը անհուն շահարկութիւն մ'է, թէ՛ անոր
 չատկացումած դրամը եզական չաւելում մը պի-
 տի տալ, անհամար չաւելում մը մշտնջենաւո-
 րական—չաւելում մը հմտութեան, ու հետեւա-
 բար՝ իմացականութեան եւ արդիւնագործու-
 թեան, տոգորելով սերունդ սերունդի ետեւէ
 նոր գրգիռներով, եւ այսպէս ամենէն վերջ աշ-
 խարհ գործի ե'ւս աւելի չարմար ընծայելով—
 տնտեսանելի, բայց գերազանցապէս իրական
 հոգեւոր տոկոս, հաշիւէ գերիվեր, քանզի կը
 բաղադրուի դարէ ի դար անծանօթ համեմա-
 տութեամբ մը: Ուստի, բարեգործութիւնը
 առեւտուրի չափ շահեկան կը դառնայ իրեն հա-
 մար: Արդարե'ւ տեսակ մը վսեմ առեւտուր,
 որով՝ դրամը նոր ոյժեր մղեց գործի վաճառա-
 կանութեան մը մէջ, որ անկաշկանդ է ու սահ-
 ման չ'ճանչնար:

Ինքնաճանաչութեան եկած է ան, իր ու-
 ժերու կատարեալ գիտակցութեան՝ ճշմարիտ
 եւ պայծառ ըմբռնողութեան, զոր իր միտքը կը
 պահանջէր գոհանալու համար: Անոր կարո-
 ղութիւնները գիտակցօրէն ձգտած են իրենց
 ուղիղ չափով, վերջապէս մարդուած են ամե-
 նալաւ կերպով: Ան կ'զգայ սուր տենչը, ո'չ
 միայն չաջողութեան, այլ նաեւ՝ պատուոյ, եւ
 կը բարձրանայ վեհափառութեան մը իր նման-

եաց քով, որոնք իր մահուան միջոցին իրեն հետ կը վերաբերին այնպէս, որպէս թէ արքայական մեռեալ մը եղած ըլլար ինք: Գաճաճ մեռած պիտի ըլլար, եթէ կտրտած չըլլար սո՛սկ դրամ չինելու կապերը: Երբէք ճանչցած չպիտի ըլլար ինքզինք, եթէ չգիտնար թէ ինչպէս ծախսելու է զայն. եւ բուն ի՛սկ փառասիրութիւնը չէր կրնար իրեն մատնանշել լաւագոյն ուղի մը դէպի համբաւ առաջնորդող:

Այս դրական կողմն է մարդու մը գիւտին որով կ'ըմբռնէ թէ ի՛նչ կերպով իր կարողութիւնները չարմարցուելու են աշխարհի զբաղմանց, եւ գործածուելու են այնպէս մը, որ գոհ թողուն զինքը: Բացասական կողմ մը եւս կայ: Մարդիկ ինքնաճանաչութեան կուգան ո՛չ միայն գտնելով իրենց խորագոյն ձիրքերն ու երջանկառիթ տիրականութիւնը, այլ նաեւ՝ վերահասու լինելով իրենց սաճմանաւորումներուն: Գիւտն է այս, որով մարդիկ կ'ըմբռնեն թէ ի՛նչ չեն կրնար ընել, եւ ի՛նչ բանի պարտին չձեռնարկել, ինչ որ բարեկարգիչները դիւանագէտներու կը վերածէ. եւ աշխարհ պէտք է հրճուի մեծապէս ամեն մէկ բարեկարգիչի համար՝ որ ինքզինք ճանչնալու կուգայ: Տեսարանը հազուագիւտ չէ՛, եւ ո՛չ ալ մեթոտը՝ անչաչտ: Իւրաքանչիւր բարեկարգումի հնարաւորութիւնը՝ բացարձակապէս ու միշտ՝ «խնդրոյն պարագաներովը» կ'որոշուի, եւ միայն անոնք, որք զբաղմանց մէջ կը դնեն ինք-

զինքնին, կա՛մ գործքով կա՛մ դիտելով, կըր-
նան գիտնալ թէ ի՛նչ են այս պարագաները,
կամ՝ հասկնալ թէ ի՛նչ կը նշանակեն անոնք:
Ո՛չ մի դիւանագէտ կ'երագէ իր սրտին ուզածը
ընել: Ան գիտէ թէ բարոյական կամ քաղա-
քական տեսակէտ մը կրնայ իրեն չատակ ըլլալ,
բայց ատկէ չհետեւիր թէ նոյնը բացորոշ պի-
տի ըլլայ նաեւ ազգին, կամ՝ նոյնիսկ իր բա-
րեկամներուն: Եւ ռամկավարական սկզբուն-
քին ոչոն է այս, թէ՛ շատ մը մտքեր կան ո-
րոնց հետ խորհրդակցելու եւ զանոնք համո-
զելու է, եւ թէ՛ ոչինչ կրնայ ի գլուխ ելնել
իմաստնաբար որու մասին երկրին խորհուրդը,
եւ անկից շատ աւելի կարեւոր, անոր զգացու-
մը եւ անոր նպատակը պատրաստուած չեն:
Ընկերացին բարեկարգութիւնը համագործակ-
ցական խնդիր մ'է, եւ թէ, եթէ նորելուկ բան
մը ըլլայ, անհունօրէն բազմաթիւ նորադարձ-
ներ կը պահանջէ այն՝ չառաջ բերելու համար
արդիւնաւոր մեծամասնութիւնը որ հաւատ
ընծայէ եւ սատարէ անոր: Առանց այս մեծա-
մասնութեան համաձայնութեան եւ օժանդա-
կութեանը՝ անկարելի է այն:

ՅՍ կէտն է զոր կը հասկնան աւելի
երեւակաչական՝ անհամբեր բարե-
կարգիչներ երբ կը զարթնուն ինք-
նաճանաչման լոյսին, եթէ երբէք ա-
նոնք կ'ենթարկուին այդ հանդարտեցնող փո-
փոխութեան: Այդ անձերը սթափեցնելու ան-
միջական ու ամենազղու միջոցը՝ զանոնք օ-
րէնսդրական կամ՝ գործադիր մարմիններու
անդամ ընտրելն է չաճախ:

Ծայրացեղ եռանդոտ անձինք ատու կը փո-
խակերպուին իրենց պարզագոյն պայմաննե-
րուն: Ո՛չ թէ՝ որովհետեւ անոնք կը գտնեն
որ իրենց ընկեր-օրէնսդիրները կամ՝ պաշտօն-
եաները զուրկ են բարձր շարժառիթէ մը, կամ
անտարբեր՝ իրենց ներկայացուցած համայնք-
ներու բարելաւութեանը—չնական փիլիսոփա-
ները միայն այդ կը նկատեն պատճառը՝ որով
մենք անքան չամբաքացլ կը մօտենանք հա-
ղարամեակին, ու չնականները՝ ընդհանրապէս
խղճալիօրէն սահմանափակ տեղեկութիւն ու-
նեցող անձինք են—ոչ ալ պատճառն ան է որ
մեր արդի ռամկավարական դրութեանց տակ՝
անքան կ'ստորաբաժնենք զօրութիւնը եւ կը
հաւասակչունք կառավարութեան մասերը, որ-

պէսզի ոչ ոք կարենայ շատ ձայն ունենալ եւ ըստ հաճոյս ուղղութիւն տալ գործերուն: Ամենէն հրահանգիչ ուսումնասիրութիւնը, զոր քաղաքագէտ մը կրնայ ստանձնել, պիտի ըլլար քննութիւնը Ռուսիոյ Չարին ոյժը կապտող անհուն սահմանաւորումներուն, չնայելով Ռուսական սահմանադրութեան բռնապետական հանգամանքին. սահմանաւորում՝ ընկերական սովորութեանց, պաշտօնական աւանդութեանց, ցեղային նախանձաւորութեանց, կրօնական նախասիրութեանց, եւ նոյնիսկ վարչական կազմածին, եւ անչարմարութիւնը անոր մէկ մարդ ըլլալուն՝ բռնուած պարտականութեանց եւ պատասխանատուութեանց հոսանքին մէջ որ ո՛չ դադար ունի եւ ո՛չ կաշք: Չարը կարող է ընել միա՛յն ինչ որ կարելի է Ռուսական ժողովրդին հետ միասին: Չանոնք չկըրնար ըստ կամս փոխել: Ինքն ի՛սկ անոնց մէկ մասն է, եւ մխրճուած կեանքին մէջ՝ որ կը ձեւակերպէ զանոնք, ինչպէս նաեւ զինքը: Ան Ռուսերուն առաջնորդն է պարզապէս:

Անգլիացի կամ Ամերիկացի քաղաքագէտ մը շատ աւելի բաղդաւոր է, որ կ'առաջնորդէ խորհող ազգի մը, եւ ո՛չ թէ գեղջուկներու ցեղի մը որուն վրայ կ'իշխեն կարգ մը չեղափոխականներ ու ազնուական եւ պաշտօնական դասակարգեր: Ան կրնայ նոր բաներ պարզել հասկնալու ընդունակ մարդոց, կրնայ համոզել մարդիկ յօժար ու վարժ՝ իրենց անկախ ու խո-

Հեճ ընտրութիւններն ընելու: Անգլիացի դիւանագէտը եւս աւելի աղէկ պատեհութիւն ունի առաջնորդելու քան Ամերիկացին, քանզի Անգլիոյ մէջ թէ՛ գործադիր ոյժը եւ թէ՛ օրէնսդրական իրաւունքը, երկուքն ալ, միեւնոյն մեծ ժողովին, օրուան նախարարութեան վրաստահուած են: Նախարարները իրենք են որ կ'առաջարկեն թէ ի'նչ օրէնք անցնելու է, եւ թէ ի'նչպէս գործադրել տալու է զայն՝ քուէարկուելէ վերջ: Բայց եւ այնպէս՝ Անգլիացի բարեկարգիչները, Ամերիկացիներու նման, պաշտօնը ճշմարիտ պաղ-ջրի լոգանք մը գտած են իրենց փոփոխութեան եռանդին համար: Շատեր, որոնք իրենք իրենց համար տեղ մը չինած են հանրային գործերու մէջ, իբրեւ ներկայացուցիչը՝ զեղծումները տեսնողներու եւ անոնց բարեկարգութիւնները պահանջողներու, սպառնականէ կ'անցնին խաղաղ ու չափաւոր խորհուրդի՝ երբ խորհրդարանը կը մտնեն, եւ իսկապէս պահպանողական կը դառնան՝ երբ թագաւորէն նախարար կը կարգընուին: Մը. Պրալթ աչքառու օրինակ մ'է: Ծանրաշարժ ու զգուշաւոր տարրը՝ հազիւ լեղափոխականէ մը աւելի աղէկ մէկը կը նկատէր զինքը, ցորչափ անոր ձայնը՝ ազատ ու իշխանական՝ կը հնչէր ժողովասրահներու բեմերէն: Մեծապէս կը վախնային Խորհրդարանին մէջ անոր բանեցնելիք ազդեցութենէն, եւ բուն իսկ սահմանադրութիւնը վտանգուած պի-

տի նկատէին, եթէ կարող եղած ըլլային կան-
խատեսելու թէ օր մը ան պաշտօնի կոչուելով
բաժին պիտի ունենայ Հանրային գործերը ուղ-
ղելու մէջ: Բայց Հասկցուեցաւ որ վախ-
նալու բան չկայ: Մը. Պրայթ ապրեցաւ ու
տեսաւ ընդունուիլը եւ օրէնքի անցնիլը գրեթէ
ամեն մէկ բարեկարգութեան գոր ջատագոված
էր ինք: Բայց սատարեց չառաջդիմութեանը
անոնց իրականացումին օր ըստ օրէ աւելի մեծ
Հանդարտութեամբ ու իմաստուն խոհականու-
թեամբ՝ քանի իր դերը տակաւ աւելի կարկա-
ռուն եւ պատասխանատու Հանգամանք առաւ
գործերուն մէջ, եւ վերջ ի վերջոյ՝ ան այնչափ
քիչ կը նմանէր խռովարարի մը որչափ թա-
գուհւոյն ծառայող ոեւէ անհատ:

Պատճառը այն չէ որ այսպիսի մարդիկ կը
կորսնցնեն իրենց քաջասրտութիւնը երբ ինք-
զինքնին վարչական տեսակէտով պատասխա-
նատու կը գտնեն այն գործերուն, որոնց նկատ-
մամբ տաժաժ ու արտաբերած էին զօրաւոր,
անվարան ու ազդու կարծիքներ, այլ որովհե-
տեւ՝ խոհականութիւն սորված են: Առաջին
անգամ ըլլալով իր ամբողջութեան մէջ կը տես-
նեն ինչ որ կը ձեռնարկէին ընել: Վերջապէս
սերտ չարաբերութեան մէջ են աշխարհի հետ:
Ամեն իսակ ու տեսակէ մարդիկ կը խոնուին
իրենց շուրջ, նոր տպաւորութիւններ կը խու-
թեն իրենց վրայ, գործի եռուղեռին մէջ իրենց
խանդին չատուկ նախկին առարկաները նոր մի-

ջաւաւրերու մէջ կ'իշնան, լաւագոյն ու աւելի ճշմարիտ հեռապատկեր մը կ'ընդգրկեն, եւ ո՛չ եւս ընդունակ կը թուին անջատ ու արմատական փոփոխութեան: Իրական բնույթը կեանքի խառնակ ատաղձին, որուն մէջ կը փրնտոէին գործել, չաչտնուած է իրենց—անոր բազմակնճիռ եւ նրբահիւս մանրաթելը, եւ մասերուն վարպետ՝ գաղտնի միջյարաբերութիւնները: Ուստի շրջահայեցութեամբ կը գործեն որ մի՛ գուցէ աւրեն փոխանակ՝ նորոգելու: Բարոյական խանդը, անմշակ ու ինքնագլուխ, չարմար առաջնորդ մը չէ՛ գործնական ու տեւական բարեկարգութեան, եւ եթէ փնտռուածը պիտի ըլլայ ալլոց՝ ինչպէս նաեւ իր բարեկարգութիւնը, բարեկարգիչը պարտի տեսնել թէ ինք գիտէ առնչութիւնը իր եւ ուրիշներու կամքերուն, զորս ինք կը բաղձայ փոխել եւ առաջնորդել: Այդ յարաբերութիւնը գտած պահուն իսկ ան արթնցած է ինքնագիտակցութեան: Ըմբռնած է իր բուն օգտակարութիւնը եւ ծրագրուած մասը մարդոց ընդհանուր աշխարհին մէջ, կատարելապէս տիրացած է իր կարողութիւններուն եւ անոնց գոհացուցիչ գործածութեան: Այլապէս ան դատապարտուած է չիմարի մը դրախտին մէջ ապրելու, եւ ինքնագիտակցութեան եկած է կրնայ ըսուիլ՝ այն ենթադրութեամբ միայն՝ որ չիմար մ'է ան:

 ՄԵՆ ոք—եթէ ներուի ինձ փոխ առ-
 նել ու բանաձեւել էջ մը Տոբթոր
 Սաութհէն—ամեն ոք ունի թէ՛ բա-
 ցարձակ եւ թէ՛ չարաբերական խոր-
 հողութիւն մը. բացարձակ՝ այն իմաստով որ
 ան օժտուած է մասնաւոր բնութեամբ մը եւ
 ինքնաշատուկ ընդունակութիւններով. եւ չա-
 րաբերական՝ այն առումով որ ան մարդկային
 տիեզերական եղբայրութեան մասն է, ու այդ-
 պիսի չարաբերութեամբ մը աղերսուած է ամ-
 բողջին հետ: Երբ մարդ ինքնաճանաչութեան
 եկած է, կ'ըսենք, անոր բացարձակ կարողու-
 թիւնը չէ՛ դոր ունինք ի մտի, այլ՝ չարաբերա-
 կանը: Ան սկսած է իրականացնել թէ՛ ինքը
 ամբողջի մը մասն է, ու սկսած է գիտնալ թէ՛
 ո՛ր մասն է, եւ ի՛նչ ծառայութեան ու գործի
 չարմար է:

Ատենօք նորաձեւութիւն էր—եւ այդ ո՛չ
 այնքան շատ տարիներ առաջ—քաղաքակ ն
 ընկերակցութեանց մասին խօսիլ մասնաւ ը
 զգուանքով մը, իբրեւ անհրաժեշտ չարիք մը,
 գրգռիչ բաց անխուսափելի սեղմում մը անհա-
 տին «բնական» գերիշխանութեան ու ամբողջ
 ինքնակառավարութեան վրայ: Այդ էր երազը
 եսապաշտին: Վարկած մ'էր այն որուն ճէշ

մարդիկ կը թուէին սոնքալ իրենց փոքրաթիւ
 ու «բացարձակ» կարողութեանց հպարտ գի-
 տակցութեամբը: Շատ չափեկան, բայց նույն-
 քա՛ն դժուար պիտի ըլլար թուել սխալները,
 զորս ան սնուցած է քաղաքական մտածողու-
 թեան մէջ: Իրողութիւնն ա՛յս է, որ մարդիկ
 բնա՛ւ երազած չեն փափաքիլ՝ որ կազմակեր-
 պուած ընկերութեան «խոչընդոտներ» չգըտ-
 նուին, այն բանաւոր պատճառաւ որ այդ
 խոչընդոտները իրականին մէջ՝ դժուարու-
 թիւններ չեն երբէք, այլ՝ անհրաժեշտ սատար-
 ներ ու խթաններ՝ ձեռք բերելու համար ամե-
 նաբարձր ու ամենահաճելի բաները, զորս մարդ
 ընդունակ է վաշելելու: Քաղաքական ընկե-
 րութիւնը, մարդոց կեանքը պետութեանց մէջ,
 մնացուն եւ բնական չարաքերութիւն մ'է: Այն
 ո՛չ սոսկ չարմարութիւն մ'է, եւ ո՛չ սոսկ
 հարկ մը: Պարզ կամաւոր կապակցութիւն մը
 չէ, եւ ո՛չ ալ զատ ընկերակցութիւն մը: Խոր-
 հուած ու արուեստական բան մը չէ՛ մասնա-
 ւոր նպատակի մը համար հնարուած: Ստու-
 գիւ անհատին կեանքէն աւելի՛ բարձր տեսակ
 մը՝ կեանքի չաւիտենական ու բնական արտա-
 չնայտութիւնն եւ մարմնացումն է այն—այդ հա-
 սարակաց կեանքը փոխադարձ օգտակարու-
 թեան, գրգիռի եւ մրցումի՝ որ թոյլտուութիւն
 ու պատեհութիւն կ'ընծայէ անհատի կեանքին,
 կարելի կ'ընէ անոր գոյութիւնը, ու կը ճո-
 լորացնէ եւ կը կատարելագործէ զայն:

Այսպիսի տեսարանի մը մէջ է որ մարդ կը դիտէ շուրջը՝ բուն իր տեղն ու ոյժը գտնելու համար: Մարդոց մէջտեղ, որոնք կազմակերպուած են հազար ու մէկ խաչաձեւ յարարերութեամբ՝ իրարու լծորդուած շահերով՝ չուսով՝ համակրանքով, ենթակայ՝ հեղինակութեան, կարծիքի, կրքի, տեսիլքներու եւ ըղձանքներու, զորս ո՛չ մի մարդ կրնայ թուել, ան նայուածքը կաթոգին կը նետէ իր շուրջը՝ գտնելու թէ ո՛ւր կրնայ մտնել մնացածներուն հետ եւ մարդ մը ըլլալ իր ընկեր արարածներուն մէջ: Իր տեղը շինելու պահուն, եթէ այն մըտացիօրէն եւ աչալուրջ կերպով փնտռէ, կը գտնէ մտքի շրջագծէն ու հոգիի դիւրէն աւելի բան մը: Ինքզինքը կը գտնէ որպէս թէ մէզը փարատած է իր բոլորտիքէն եւ ինք կը ճանչնայ վերջապէս իր դրացնութիւնը՝ մարդոց եւ գործերուն մէջտեղ:

Այն որուն ի խնդիր է ամեն մարդ՝ գոհունակութիւնն է: Ինքզինք կը խաբէ այն մարդը ցորչափ զայն կ'երեւակայէ ինքնամսխումի մէջ, ցորչափ ինքզինք կը կարծէ ըլլալ աշխատութեան կեդրոնը ու նպատակը: Միտքը ի զուր կը վատնուի առ այդ: Գործունէութեան մէջ չէ՛, ո՛չ ալ «հաճոյքի», ուր ան գոհացում պիտի գտնէ իր փափաքներուն, այլ՝ գիտակցութեանը մէջ ճշմարտութեան եւ վեհօրէն ու ազնուաբար գործածուած ուժերու:

Մարդ ինքնաճանաչութեան կ'արթննայ

զինք գոհացնող ներքին շարժառիթներուն լուսով, ուղղամտութեան աւիւնին եւ ոյժին մէջ: Քրիստոնէութիւնը ձերբադատած է աշխարհը, ո՛չ թէ իբր բարոյագիտական դրութիւն մը, կամ՝ իբր աշխարհութեան իմաստասիրութիւն մը, այլ՝ իր մաքուր ու անշահախնդիր սիրոյն ոյժին չափնութեամբ: Անոր կենսական սկզբունքը իր օրէնքը չէ, այլ՝ իր շարժառիթը: Սէր, չտակատեսիլ՝ հաւատարիմ՝ անձնական, անոր շունչն է եւ անմահութիւնը: Վստահաբար, Քրիստոս եկաւ ո՛չ թէ ինքզինք փրկելու, այլ փրկելու աշխարհը: Անոր շարժառիթը, Անոր օրինակը, բանալին են ամեն մարդու իր ձիրքերուն եւ երջանկութեան: Բարոյագիտութիւնը զոր Նա ուսուց, տեղ տեղ, անտարակոյս կրնայ հանգիտութիւններ ունենալ ուրիշ կրօնքներու, ուրիշ վարդապետութեանց եւ փիլիսոփայութեանց հետ: Անձնիւր խոհուն մարդ որ խիղճ մը ունի իրեն հետ ծնած, պէտք է ճանչնայ իրաւունքի եւ կարեկցութեան օրէնք մը եւ պարտի համակերպիլ անոր. սակայն՝ առանց Քրիստոնէութեան շարժառիթին, առանց սիրոյ, ան կրնայ ամենահարազատ աշխատէրը եղած ըլլալ, բայց տակաւին Մարկոս Աւրելիոսի չափ տխուր եւ դժգոհ:

Քրիստոնէութիւնը տուաւ մեզի, ժամանակի լրմամբ, ուղիղ ապրելակերպի կատարեալ պատկերը, ընկերացին եւ անհատական բարե-

լաւութեան գաղտնիքը, որովհետեւ երկուքը
անուաժան են, եւ այն մարդը որ կ'ընդունի ու
կը վաւերացնէ այդ գաղտնիքը իր կեանքին
մէջ, գտած է ո'չ միայն ամենալաւ միակ ճամ-
բան աշխարհին ծառայելու, այլ նաեւ՝ ինք-
զինք գոհացնելու միակ երջանիկ միջոցը: Ար-
գարեւ, ինքզինք ճանչցած է այսպիսին: Յետ
այսու ան գիտէ թէ ի'նչ կը նշանակեն իր ոչ-
ժերը, հոգեւոր ի'նչ օդ կը շնչեն, ծառայու-
թեան ի'նչ եռանդներ զանոնք կը մաքրեն մա-
հաքուն թմրութենէ, կ'ազատեն զանոնք ճիգի
ամեն զգացումէ, եւ կը դնեն զանոնք իրենց ա-
մենալաւ դիրքին մէջ: Ասկէ վերջ խոժոռու-
թիւնը կ'անհետի, փորձառութիւնը կը հասուն-
նայ եւ կը զօրանայ, ու աւելի յարմար կ'ընծայէ
դայն, եւ տարիքը ո'չ թէ ծերութիւն՝ չափրանք
կամ զիղջ կը բերէ, այլ՝ բարձրագոյն յոյս եւ
անխոռով հասունութիւն:

Copyright, 1901, By HARPER & BROTHERS
Published March, 1915
Printed in the United States of America

